

**ABÂDİ**

(آبادى)

Hindistan'ın Devletâbâd şehrinde  
yapılan bir kâğıt çeşidi

(bk. KÂĞIT).

**ABÂDİLE**

(العبادة)

Hadiste ve tasavvufta farklı  
anlamalarda kullanılan terim.

□ HADİS. İlimleriyle ve özellikle verdikleri fetvalarla meşhur olan Abdullah adlı dört sahâbî hakkında kullanılır. Abâdile, "abd" mânasına gelen *abd* kelimesinin değil, *Abdullah* kelimesinin çoğuludur. İbn Fethû'n'a ait *el-İstî'âb* zeylindeki listeye göre, Hz. Peygamber'in ashâbı arasında Abdullah isimli 300 kadar sahâbî bulunmaktaydı. Fakat bunların içinde geniş fıkıh kültürü ve fetvalarıyla şöhret bulan dört sahâbî Abâdile unvanıyla tanınmıştır. Abâdile'nin kimler olduğu Ahmed b. Hanbel'e sorulmuş, o da Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr b. Âs'ın isimlerini saymış, Abdullah b. Mes'ûd'un Abâdile'den olmadığını belirtmiştir. Beyhakî de, fıkıh ilminde önemli bir yeri bulunan Abdullah b. Mes'ûd'un Abâdile'den sayılmayışını, onun çok erken tarihlerde vefat etmesi (32/652), Abâdile'den sayılan diğer Abdullahlar'ın ise daha uzun yaşayarak ilimlerinden büyük ölçüde faydalanılmasıyla izah etmiştir. Zaten Abâdile terimi Abdullah b. Mes'ûd'un vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Zemahşerî ile Râfîî, Abdullah b. Mes'ûd'u Abâdile'den saymışlarsa da usul âlimleri bunu doğru bulmamıştır. Cevherî, Abdullah b. Zübeyr'i Abâdile'den saymayarak onların İbn Abbas, İbn Ömer ve Abdullah b. Amr'dan ibaret olduğunu söylemiştir. Merğînânî de *el-Hidâye* adlı eserinde hac aylarının tesbiti konusundaki bir rivayetten söz ederken, "Bu, üç Abâdile (el-Abâdiletü's-selâse) ile Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edilmiştir" der. Şârih İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kâdir*'de bu cümleyi açıklarken Hanefîler'e göre Abâdile'nin Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas'tan ibaret olduğunu, başkalarının istilâhına göre de yukarıda Ahmed b. Hanbel'den naklen adları verilen dört kişiye Abâdile denildiğini söylemektedir.

Hepsi de Kureyş kabilesine mensup olan ve yetmiş yıldan fazla yaşayan Abâdile'nin en son vefat edeni, 73 (692-93) yılında seksen beş veya seksen yedi yaşında ölen Abdullah b. Ömer'dir. Abâdile'nin çeşitli görüş, düşünce ve fetvaları özellikle tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarında yer almıştır. İttifak ettikleri görüşe "kavlü'l-Abâdile", ameli ittifaklarına da "fi'lü'l-Abâdile" veya "mezhebü'l-Abâdile" adı verilmiştir.

**BİBLİYOGRAFYA :**

Cevherî, *Şihâh*, "abd" md.; Hatîb, *el-Esmâ'ü'l-mübhem*, Kahire 1405/1984, s. 609; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs* (nşr. Nüreddin İtr), Medine 1972, s. 266; İrakî, *Fethu'l-Muğîs* (nşr. Mahmûd Rab'î), Kahire 1355/1937, IV, 37-38; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kâdir*, Kahire 1389/1970, III, 17-18; Süyûtî, *Tedribü'r-râûf* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Kahire 1385/1966, II, 219-220; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 948; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-ħaşîs*, Kahire 1370/1951, s. 188-189, 239; *Tecrid Tercemesi*, I, 27-28; M. Tayyib Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 36.



RAŞİT KÜÇÜK

□ TASAVVUF. Genellikle *esmâ-i hüsnâ*\*dan birinin tecellisine mazhar olmuş kimseleri ifade etmek için kullanılır.

Bazı müteahhir sūfîler, ilâhî isimlerden özellikle birinin tecellisine mazhar olan ve o ismin özünü teşkil eden sıfatla vasıflananları o isme nisbet etmişlerdir. Bu nisbeti de *abd* kelimesini o isme muzaf kılmak suretiyle meydana getirdikleri birleşik isimle gerçekleştirmişlerdir. Cömertlik özelliğine sahip olana *Abdülvehhâb*, nefsânî arzuları ve her türlü kötülükleri yenecek güce sahip bulunana da *Abdülkahr* denilmesi gibi. Kâşânî, *İşlâhâtü's-sūfiyye*'sinde (s. 108-130) *esmâ-i hüsnâ*'nın her biriyle meydana getirdiği birleşik isimlere bu türden mâna vermeye çalışmıştır. Bu tarz bir yorum, hadiste geçen "abdü'd-dînâr ve'd-dirhem" (altına ve gümüşe kul olan kimse) (Buhârî, "Cihâd", 70, "Rikâk", 10; İbn Mâce, "Zühd", 8) deyimine benzemektedir. Abâdile aslında "Abdullahlar" demektir, fakat İbnü'l-Arabî ve Kâşânî gibi müellifler, Allah kelimesinden başka isimlerin başına *abd* kelimesini ekleyerek meydana getirdikleri birleşik isimlere de Abâdile demişlerdir.

Mutasavvıflar, bazı velîlerin diğer velîlere göre *esmâ-i hüsnâ*'dan birinin tecellisinden daha fazla pay aldıklarını,

bundan dolayı her velînin kendine has bir yönü bulunduğunu savunurlar. Meselâ hakikatleri gönüllere naksetmede Bahâeddin Nakşibend, başı darda olanların yardımına koşmada Abdülkâdir-i Geylânî, ilâhî tecellilerden feyiz almada Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî, olağan üstü hal göstermede Ahmed er-Rifâî, şefkat ve merhamette Ahmed el-Bedevî, cömertlikte İbrâhim ed-Desûkî, mârifette İbnü'l-Arabî, mahviyette Sühreverdî, cezbe ve istiğrakta Necmeddîn-i Kübrâ, aşk ve muhabbetinde Mevlânâ temayüz etmişlerdir. Aynı şekilde dört büyük halifeden her biri diğerlerinden ayrı bir özelliğe sahiptir. Doğruluk Ebû Bekir'in, adalet Ömer'in, hayâ Osman'ın, kerem Ali'nin ayrıncı özellikleridir. Aynı durum peygamberler için de söz konusudur. Âdem "safiyullah", Nuh "neciyyullah", İbrâhim "halîlullah", Mûsâ "kelîmullah", İsâ "rûhullah", Muhammed de "habîbullah"tır.

*Fuşûşü'l-ħikem*'de peygamberleri bu yönleriyle inceleyen İbnü'l-Arabî'nin aynı konuda *Kelâmü'l-Abâdile* adında bir eseri de vardır. İbnü'l-Arabî, sözlerini naklettiği bazı muhayyel şahısların her birine Abdullah adını verir. Bunların babaları olarak bir peygamber adını, dedeleri olarak da *abda* bağlanan *esmâ-i hüsnâ*'dan bir ismi kaydeder; Abdullah b. İdrîs b. Abdülhâlik, Abdullah b. İsmâil b. Abdünnâfî gibi. Verilen ilk örnekte dede (Abdülhâlik), Allah'ın isimlerinden birine mazhar olduğu kabul edilen mücceret bir kulu, baba da (İdrîs) aynı ismin mazharı sayılan bir peygamberi, Abdullah ise yine bu ismin (Hâlik) tecelli ettiği velîyi temsil etmektedir. İbnü'l-Arabî bu Abdullahlar'a mazhar oldukları *esmâ-i hüsnâ*'ya uygun özellikler verir ve bu özelliklerin onların diliyle anlatır. Böylelikle o, isim alan her şeyin taşıdığı özellikleri *esmâ-i hüsnâ* vasıtasıyla Allah'tan aldığı iddia etmiş ve bütün tesis ve münasebetleri Allah'a bağlamak istemiştir.

Mutasavvıflar, İbnü'l-Arabî'den itibaren kutub, imâmân, evtâd, abdal vb. zümrelere *abd* ile başlayan isimler vermişlerdir. Meselâ kutbun adı *Abdullah*, sağdaki imamın adı *Abdürrab*, soldaki imamın adı *Abdümelik*'tir. Sayıları dört olan evtâdın isimlerine de (Abdülaîm, Abdülmürîd, Abdülkâdir, Abdülhay) *abd* ile başladığı için Abâdile denilmiştir.



## BİBLİYOGRAFYA:

İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, IV, 250-410; a.m.f., *Kelâmü'l-'abâdile* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1389/1969; a.m.f., *Fuûşü'l-hikem*, İstanbul 1287; Kâşânî, *İşlâhâtü's-şâfiyye* (nşr. Muhammed Kemâl İbrâhîm v.dğr.), Kahire 1981, s. 107; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 948; Gümüşhânevî, *Câmi'ü'l-uşûl*, Kahire 1319, s. 19; Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları* (trc. Ender Gürol), İstanbul 1981, s. 236.



SÜLEYMAN ULUDAĞ

## ABAKA

(ö. 680/1282)

## İlhanlı hükümdarı (1265-1282).

Hülâgü'nün on dört oğlunun en büyüğüdür. 631'de (1234) Moğolistan'da doğdu. Babası ile birlikte 1256'da İran'a geldi. Önce Horasan valiliğine tayin edildi. Hülâgü'nün ölümü üzerine emirler, hatunlar ve şehzadelerden teşekkül eden kurultayca babasının yerine getirildi (1265). Fakat hükümdarlığı Büyük Han Kubilay tarafından ancak beş yıl sonra tasdik edildi.

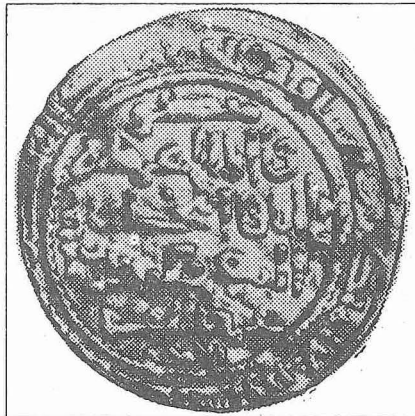
Abaka, hükümdar olduktan sonra, Kuzey Azerbaycan hâkimiyeti dolayısıyla önce kuzey komşusu Kıpçak Hanlığı ile mücadeleye girişti ve onlara karşı Kür Irmağı sahilinde bir set kurdurdu. Ancak Kıpçak Hanı Berke Han'ın ölümü ile (1266) bu mücadele sona erdi. Diğer taraftan doğuda Çağatay Hanlığı'na sahip olan ve Horasan'da hak iddia eden Barak Han'ın kalabalık bir ordu ile Horasan'a girmesi, Abaka'nın bu tarafa yönelmesine sebep oldu. Maiyetinde güçlü ve silâhları mükemmel bir ordu ile Horasan'a giren Abaka, Gazne'den Sind suyuna kadar olan yerleri kendisine bırakmak şartıyla Barak Han'a sulh teklifinde bulunduysa da Barak Han bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine 1270 yılında Herat yakınlarında meydana gelen savaşta onu mağlûp ederek Horasan valiliğine kardeşi Yesudar Oğul'u tayin etti. Yesudar Oğul daha sonra Abaka'nın emriyle Mâverâünnehir'e girdi, Buhara ve çevresini yakıp yıkarak büyük tahribatta bulundu.

Abaka aslında Budist olmakla beraber bazı siyasî düşüncelerle babası Hülâgü gibi hıristiyanlara yaklaştı ve onların müslümanlara, özellikle kutsal topraklar yüzünden Memlûkler'e olan düşmanlıklarından faydalanmak istedi. Bu yüzden Memlûkler'le babası zamanında başlayan mücadeleye devam ederek onlara ağır bir darbe vurabilmek için Avrupa ile kurulmuş münase-

betleri geliştirdi. Bununla ilgili olarak önce 1267'de Papa X. Grégore'a bir elçi gönderdi, daha sonra 1274 ve 1276'da da bu tür teşebbüslere devam etti. Aynı şekilde 1278'de Papa III. Nikolaus'dan da Abaka'ya elçiler geldi. Fakat bütün bu teşebbüslerden olumlu bir sonuç sağlanamadı ve Abaka Memlûkler'le tek başına mücadele etmek durumunda kaldı. Nitekim İlhanlılar'a tâbi olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin yardım istediği Memlûk Sultanı Baybars, Anadolu'yu "Tatar tahakkümü"nden kurtarmak için harekete geçti ve Elbistan ovasında bir Moğol ordusunu bozguna uğrattı (15 Nisan 1277). Ancak Anadolu beylerinden vaad edilen yardımı göremeyen Baybars, Kayseri'ye kadar ilerlemiş olmasına rağmen geri çekilmek zorunda kaldı. Baybars'ın peşinden Anadolu'ya giren Abaka, Anadolu Türkmen beylerinden ve ahaliden, bir rivayete göre 200.000 kişiyi katletti ve büyük bir tahribatta bulundu. Abaka birkaç yıl sonra Gürcü ve Ermeni kralıkları kuvvetlerinin de bulunduğu bir orduyu kardeşi Mengü Timur kumandasında Memlûkler üzerine gönderdiyse de bu Moğol ordusu Suriye'de Humus yakınlarında Memlûk kuvvetleri tarafından mağlûp edildi (Ağustos 1281). Bu mağlûbiyete son derece üzülen Abaka, üzüntüsünü içki ve eğlence ile gidermeye çalıştı. Bu da onun vakitsiz ölümüne sebep oldu (1 Nisan 1282).

Abaka'nın on yedi yıl süren hükümdarlığı zamanında ülkede iç karışıklık görülmemiş, istilâ edilen yerlerdeki halkın ezilmesine karşı, İlhanlı tebaası vergilerin hafifletilmesi sebebiyle nisbeten rahatlamıştır. Abaka, Moğollar arasında

Abaka devrine ait bir sikke



hızla yayılan İslâmiyet'i kabul etmemiş, atalarının örf ve geleneklerini korumaya çalışmıştır.

## BİBLİYOGRAFYA:

İbn Şeddâd, *Baybars Târîhi* (trc. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1941, s. 76-81, 84-89, 92-93; Ebü'l-Ferec, *Târîh* (trc. Ö. Rıza Doğrul), Ankara 1950, II, 585-610; Reşidüddin, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. K. Jahni), 's-Gravenhage 1957, s. 3-42; İbnü'l-Füvâtî, *el-Havâdisü'l-câmi'a* (nşr. Mustafa Cevâd), Bağdad 1351, s. 352-418; Yünîni, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1960-61, III, 2-3, 7-8, 31-34, 112-117, 164-173, 175-186, 233; IV, 90-97, 100; Vassâf, *Târîh*, Bombay 1269, s. 52-105; Hamdüllâh-i Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (nşr. Abdülhüseyn-i Nevâî), Tahrân 1339, s. 591-593; Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil, *en-Nehcû's-sedid* (nşr. E. Blochet), Paris 1911, I, 524; Mirhând, *Rauzatü's-şâfâ*, Leknev 1332, V, 89-108; B. Spuler, *İran Moğolları* (trc. Cemal Köprülü), Ankara 1957, s. 215-252; a.m.f., "İlkhâns", *EP* (Fr.), III, 1149-1150; W. Barthold, "Abaka", *IA*, I, 4; P. Jackson, "Abaka", *EIr*, I, 61-63.



FARUK SÜMER

## ABAKUS

Basit hesap işlemlerini yapmakta kullanılan sayı boncukları levhası.

Abakus bugün Türkiye'de bilinen şekliyle, daha çok ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin toplama ve çıkarma işlemlerini öğrenebilmek için kullandıkları, bir çerçeve içine alınmış değişik sayıdaki madeni teller üzerinde kayabilen onar boncuktan ibaret, desimal sistemde bir hesap aletidir. Aletin kapasitesine göre her tel sırasıyla birler, onlar, yüzler, binler... hanelerini göstermekte ve meselâ 8312 rakamını elde edebilmek için birinci telde sekiz, ikinci telde üç, üçüncü telde bir, dördüncü telde iki boncuk sağa çekilmektedir. Türkiye'de plastik sanayinin gelişmesiyle yaygınlaşan bu aletin bir başka tipi, eskiden beri bilar-do salonlarında, duvara asılan bir çubuğa dizilmiş iri ahşap toplar halinde kullanılmaktadır. Her iki şekliyle de Anadolu'ya Batı'dan ve yakın dönemlerde yenden gelen abakusu, m.ö. I. binyılın başlarında Çinliler icat etmiştir. Çinliler'in suan-pan (hesap tablası) adını verdikleri bu alet, önceleri Doğu Asya'da yaygınlaşmış ve daha sonra Ortaçağ'da Moğol istilâsıyla da Rusya, Anadolu ve Arap ülkeleri dahil bütün Asya'da tanınmıştır. Ancak yeni gittiği ülkelerde matematikçilerle tâcirlerin dışında pek tutulmamış, yaygın ve başarılı biçimde kullanılması yine Moğollar ile Doğu Asya milletleri arasında kalmıştır. Çinliler'in ve abakusu ancak XVI. yüzyılda kullanmaya başlayan Japonlar'ın, bu